

دوا گوته

مه بهست له نووسینه وهی میژووی هه گه لیک، هه ولدانه بۆ گه یشتن به دۆزینه وهی راستییه کان، که تا ئه و ساته هه لاما به بزری ماونه ته وه، به زانیی ئه و راستیانه بنه مایه کی توکمه بۆ دارشتنی دوا پۆژتیکی ئاسوده و خوش بۆ زۆرینه دابین ده کری، بۆ گه یشتن به م ئامانجه چ له سه ر ئاستی کوردستان و چ له سه ر ئاستی عیراق و رۆژه لاتنی ناوه راست، جی په نجیه دانایی دکتۆر که مال مه زه هه دیارو بهرچاوه، ئه و خۆی وای چه سپاندۆته میشکی خۆینه رانیه وه که «میژوو یه کتیکه له زانسته هه ره گرنه گانی ژیان» بۆیه «ره و ره وهی میژوو یه کجار گه وره و زه لامه، به ره و پیتشبردنی هه رگیز له ویزه ی تاکه که سیکدا نه بووه نییه» دیاره «زانایان ده میتیکه بۆیان ساغ بۆته وه که میژوو یه ک قۆناغ نییه».

منیش لای خۆمه وه ده میتیکه هه ستم کردوه د. که مال ئه و قسه به ی خۆی بردۆته سه ر که پیتی وایه «میژوو زانستیکی وشک و برنگ نییه، به ره مه مگانی وه که ئه ده ب وایه بۆ هه مووانه، نه ک بۆ شاره زایان به ته نها». دیسان هه ستم کردوه د. که مال «شیتواز و نووسینه وهی رووداوه گانی ره وان و دلگیر» بووه، بۆیه «به ئاسانی ده پۆژیته ناو هه ست و ده روونی خۆینه رانه وه» و بۆ رازاندنه وهی به ره مه مگانیسه «په نای بردۆته بهر شیعر و ئه ده ب و داستان و ئه فسانه و په ندی پیتشینان و قسه ی نه سته قی باب و باپیران و گالته و گه پ و فۆلکلۆز و به سه ره اتی دانسقه و خۆشی و ناخۆشی کۆمه لانی خه لک»* ئه وه شی بۆ زیاد ده که م رۆژنامه نووسی کوردی سه رچاوه یه کی دیکه ی نووسینه کانیته که ئه وه یان مه به سته ی سه ره کی کاره که ی منه، وام دانا بو له نیو ئه و بابه تانه وه کتیبیکی (۳۰۰-۳۵۰) لاپه ره یی له م بهرگه دا

(*) رسته ی ناو که وانه ره شه کان له کتیبی «میژوو» وه رگیراون.

ئاماده بکه م، به راییی وام ده زانی ئه م کاره زۆر به ئاسانی به من ته واو ده بیته، به لام دواتر له کاری مه زهنده چوه ده ره وه هه ر بابه ته و هی دیکه ی به دوا ی خۆیدا راده کیتشا، وه ک ده بیین له (۶۰۰) لاپه ره ی ناوا کردوه، ئاگاداری ئه وه ش هه م که زۆر بابه تی دیکه ی ماون.

به لام په ندی پیتشینانه ی کوردییه و ده لێ: «لۆمه ی عه بدی له عه زایی قه بری گرانتره»، له بهر ئه وه ی ئه نجامی کاره که ماوه یه کی درێژی پیچوو، بۆیه چه ند براده ریکی دلسۆز زانیبوویان که به بی ئه وه ی د. که مال ئاگاداریته، وا من خه ریکی ئه و کاره م و که و تنه سه رزه نشت کردم، به لام دواتر یه کتیکیان ئامۆژگاریی کردم هه ر چۆنیک بیت خۆم بگه ینمه د. که مال، له وانیه ئه ویش پیتی باش بیت پیتشه کییه ک بۆ ئه و کتیبه ی بنووسی و هه ندیک خالی دیکه یان له باره وه بخاته روو و له وانیه پیتشه کییه خۆشه ویستیکیشی بکات، ئه وه ی راستی بیت خۆیشم هه زم ده کرد له دوا ساته گانی کاری نه خشه سازی کتیبه که دا خۆم بگه یه نمه د. که مال، ئه وه بوو له کۆتایی مارتی ۲۰۰۱، نزیک نیوه رۆکه ی گه یشتمه کۆلیتری په ره رده ی زانکۆی به غدا، به داخه وه دیار بوو به ختی من ئه و رۆژه وه کو جاران یار نه بوو، ده وام کۆتایی هاتبوو، بۆ به ختی که چ ته له فۆنی گه ره که شیان ئه و رۆژه گه رمی تیدا نه بوو، بۆیه هه وله کانم بۆ بینینی و ته نانه ت قسه له گه ل کردنیسه بیتهووده بوون.

دواتر که چومه ده زگای رۆشنییری و بلاو کردنه وهی کوردی کۆمه لیک گۆقاری «ره نگین» م کری، ژماره (۱۳۸) ی بابه تیکی له سه ر خواجا ئه فه ندی و ئه مین زه کی به گ تیدا بلاو کرابوووه، له هه مووان پتر سه رنجی راکیشام و دلی خوش کردم، چونکه له گه ل بابه ته که دا فۆتۆی ده ستنووسی نامه یه کی تیدا بلاو کراوه ته وه، که د. که مال بۆ سه رنووسه ری گۆقاره که ی ناردوه، تیایدا به ئاشکرا گوتویه «ئه و دلی به و که سانه خۆشه که نووسین و بیرو رایه گانی بلاو ده که نه وه»، وه کو هه نگوینم له کلۆره ی داران دۆزبیتته وه وام به سه ر هات، چونکه بابه ته که م ئه و نه ده له لا شیرین بوو، ئه وه بوو هه ر زوو خۆم گه یانده وه پیره هه ولیترو هه موو ئه و بابه تانه شم خسته سه ر پۆژه که م که له ژماره (۱۲۰) به دوا وهی «ره نگین» دا د. که مال بلاوی کردبوونه وه.

به لام مه راقیکم هه ر له دل ماوه، هه ز ده که م خۆینه رانی لی ئاگادار بکه مه وه، ئه وه ی له بیرمه سه ره تای هه شتاکان، دوو سال دوا ی بلاو کردنه وهی کتیبی

«تیکه‌یشتنی راستی و شوینی له رۆژنامه‌نووسی کوردیدا» بو، مامۆستایه‌کی به‌رێز له ناکا و بابە‌تیکێ ره‌خه‌ ئامیژی له باره‌ی ئەم کتیبه‌وه له رۆژنامه‌ی «العراق» بلا‌و‌کرده‌وه، گوايه ئەم کتیبه‌ ریبازی زانستی تیدا ره‌چاو نه‌کراوه، هه‌ر له‌ ویدا توانجیکیشی له کتیبی «شه‌ره‌فنامه» گرتبوو که مام هه‌ژار کوردی و هه‌شت ساڵ پیشتر «کوژی زانیاری کورد» بلا‌وی کردبووه‌وه. ره‌خه‌که‌ی مامۆستا ئه‌وه‌بوو چون ده‌بێ وینه‌ی هه‌ندی که‌سی تیدا بلا‌و‌کریته‌وه؟ که به‌ قسه‌ی مام هه‌ژار گوايه ئه‌وان بۆ شه‌ره‌فنامه کوردیبه‌که به‌هه‌ریان پیتی گه‌یاندبوو، له نیوانیاندا به‌ بالا‌ برینیکێ د. که‌مال و وینه‌که‌ی هه‌بوو، ئه‌و مامۆستایه‌ وای باس کردبوو ئه‌گه‌ر شه‌ره‌فخانی به‌دلیسی جاریکێ دیکه‌ هه‌ستا‌بایه‌وه، ده‌ستی ده‌دایه‌ شیره‌که‌ی و له‌م کاره‌یان نارازی ده‌بوو...

ئه‌وه‌بوو دوا‌ی که‌متر له دوو مانگ د. که‌مال له گوشاری «الثقافة» ی ئه‌وسا وه‌لامیکێ پر له زانیاری وردو زۆر به‌ هیمنی و نه‌رمی بۆ مامۆستا که نووسیوه‌وه، باسی گه‌وره‌یی کاره‌که‌ی مام هه‌ژاری تیدا کردبوو که دوا‌ی ئه‌و چهند ساڵه شه‌ره‌فخان زیندوو بیته‌وه، شانازی به‌م کاره‌وه ده‌کات که به‌ زمانی نه‌ته‌وه‌که‌ی خۆی به‌م شتیه‌ «شه‌ره‌فنامه» که‌یان بۆ بلا‌و‌کردۆته‌وه، د. که‌مال ئه‌و خاله‌شی تیدا باس کردبوو که ئه‌وو «تیکه‌یشتنی راستی» یه‌که‌ی هه‌قیان به‌سه‌ر وه‌رگێرانی کتیبی «شه‌ره‌فنامه» و- ئه‌گه‌ر هه‌بیت - هه‌له‌ت و په‌له‌تیبه‌کانیه‌وه چیه‌؟ یان ئه‌و هه‌قی به‌سه‌ر ئه‌وه‌دا چیه‌ که هه‌ژار هه‌زی کردوه وینه‌ی هه‌ندی که‌س له کتیبه‌که‌ی بدا که خه‌مه‌تی میژووی میلیله‌ته‌که‌یان کردوه؟ دیاره مامۆستا ئاگاداری ئه‌وه نییه‌ که هه‌شت ساڵه کتیبه‌که بلا‌و‌کراوه‌ته‌وه و رۆژ له دوا‌ی رۆژ نرخ و بایه‌خی لای دلسۆزانی رۆشنیبری کوردی هه‌ر له زیاد بوون دایه، یان ئاگادار نییه‌ که «شه‌ره‌فخان» خۆی له به‌رگی یه‌که‌می کتیبه‌که‌یدا (٢٠) وینه‌ی جوان و دانسقه‌ی بلا‌و‌کردۆته‌وه.

ئه‌وه‌ی له بیرم مابێ، هه‌مووی چوار ساڵ به‌سه‌ر ئه‌و ئاگادارکردنه‌وه‌یه‌ی د. که‌مال دا رانه‌برد بوو ئه‌و مامۆستایه‌ که‌وتبووه سۆزاغی ئه‌و وینه‌یه‌ی ناو «شه‌ره‌فنامه»، پیده‌چێ دواتر له یه‌کێک له ده‌ستنووسی کتیبه‌خانه‌کانی ده‌ره‌وه چنگی که‌وتبوون و لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی وردو شیوا‌ی له باره‌وه نووسیبوو، له‌وساوه چهند جار له ده‌ره‌وه له کوردستانیش چاپ و بلا‌و‌کراوه‌ته‌وه، تا دوا‌جار له لای خۆمان له کوژیکی تایبه‌تیدا ریزی لی گه‌را.

له‌گه‌ڵ ئاماده‌کردنی ئه‌و «چهند لاپه‌ره...» یه‌دا پانۆرامای ئه‌و رووداوانه تیر به‌ به‌رچاومدا تیده‌په‌رین، چونکه منیش کۆمه‌لیک وینه‌ی دانسقه‌وه ده‌گه‌مه‌م له‌م لاو ئه‌و لادا ده‌ست نیشان کردبوون، د. که‌مال گووته‌نی ده‌مه‌ویست «هه‌ر که‌س ده‌نکه جۆیه‌کی مالی پاشای خواردوه» وینه‌یه‌کی له‌م کتیبه‌ بده‌می، به‌لام هه‌ر دوودل بووم، له خۆم ده‌پرسی ئایا ده‌کرێ، ئه‌و وینه‌یه‌که‌ی له‌گه‌ڵ کتیبه‌که‌دا بلا‌و‌یکه‌مه‌وه؟ به‌ تایبه‌تی، که پیشتر جگه‌ له باسه‌کانی ناو بلا‌و‌کراوه‌کان، نه‌مبینه‌وه هه‌یج کام له کتیبه‌کانی د. که‌مال وینه‌یان تیدا بلا‌و‌کرایه‌ته‌وه، به‌ هه‌رحال من پیم وایه هه‌ر کاریک ده‌ستی بدریت، تا به‌ ئه‌نجام ده‌گا پتیبسته له هه‌موو لایه‌نه‌کانی بکوڵدریته‌وه، پتیشم وایه وینه‌وه به‌لگه‌نامه زیاتر سه‌رچاوه‌ی باوه‌رپتیکراو و متمانه پتیکراو بۆ روونکردنه‌وه‌ی لاپه‌ره نادیاره‌کان و سه‌لمانندی راستیه‌کان که میژووی به‌ هۆیه‌وه به‌ راست و دروستی بنووسیته‌وه. بۆیه به‌پیتی توانا هه‌ولم دا به‌شیک له‌م وینه‌یه‌ بخره‌مه ناو کتیبه‌که‌وه که هه‌ندیکیان پیشتر له‌گه‌ڵ باب‌ته‌کاندا بلا‌و‌کراوه‌ته‌وه، هه‌ندیکیشیان له کتیبه‌خانه‌که‌ی خۆم هه‌بوون، ئه‌وانی دیکه‌ش دیاری ئه‌م شوین و که‌سانه‌ن:

* وینه‌ی جه‌نابی شیخ ئه‌حمه‌دی بارزانی و جه‌نابی مه‌لا مسته‌فا که له راسته‌وه بۆ چه‌پ ئه‌و زاتانه‌ش ده‌بینرین: لوقمان بارزانی، شیخ محمه‌د خالیدی بارزانی، شیخ عوبه‌یدوللای بارزانی، دیاری دو‌کانه‌که‌ی مه‌لا نوورییه له گه‌ره‌کی عه‌قاری له سلیمانی.

* وینه‌ی جه‌نابی کاک ئه‌حمه‌دی شیخ، دیاری کۆمه‌له‌ی که‌له‌پووری کورده له سلیمانی، به‌ هۆی کاک محمه‌د مه‌ردانه‌وه چنگمان که‌وتوه.

* وینه‌ تاکه‌که‌ی جه‌نابی ئه‌حمه‌د چه‌له‌بی ده‌باغ، دیاری ناوه‌ندی رۆشنیبری قه‌لاته، به‌هۆی کاک محمه‌د عه‌لی عوزیری چنگمان که‌وتوه.

* وینه‌ی هه‌ر یه‌ک له جه‌نابی مه‌لا فه‌ندی و ئه‌حمه‌د چه‌له‌بی ده‌باغ و ئه‌وانی دیکه دیاری کاک تاریق ئیبراهیم شه‌ریفه.

* وینه‌ی بنه‌ماله‌ی سائب دیاری مامۆستا جه‌مال بابانه.

* وینه‌ی عه‌ره‌بی شه‌مۆ و هه‌ژارو ئه‌وانه‌ی دیکه هی ئه‌رشیفی جاسمی جه‌لیله، دیاری کاک فه‌سه‌ل دێهاتیبه.

* مالی شه‌ره‌فخانی به‌دلیسی به‌ هۆی ئاسانکاری د. فه‌هاد پیربال کتیبی

«**کوردستان له سیتبهری میژودا**» ی «**سۆزانا میه سلاس**» ی به خواستنه وه داینی، وینهی فرۆکه کهی ویلسۆن و چهپسه خانی نه قیب و شیخ مه محمودم له کاتی دیلیدا له بهر گرتوه.

* وینهی جهنابی شیخ محیه دین شیخ صالح به زنجی و صالح جه برو میره کانی خوشناوان، دیاریی کاک سالار عه بدولپه حمانه.

* وینهی قه لاکه ی هه ولیر دیاریی مامۆستا نه ژاد عه بدوللا عه زیزه.

* وینهی ئیزدین شیر «**یهزدان شیر = عزه ددین شیر**» له کتیبی، البدرخانین فی جزیره بوتان، مالمیسائز، ترجمه دلاور الزنگی و گولبههار بدرخان، الطبعة الاولى ۱۹۹۸، مطبعة أمیرال، بیروت لبنان، وه گراوه.

دهبج ئه وهش بلیم بابته کانی ناو ئه م کتیبه به گویره ی کرۆنۆلۆژیای رووداوه کان ریز کراون نه ک بلاوکرده وه بیان، له دوا ساته کانی پرۆقه ی کتیبه که دا ههستم پیتی کردوه دهبا بابته سییه م و چواره می به شی یه کهم هه ره یه که ی له شوینی ئه وی دیکه دانرا بان، به لām دواتر ئه و کاره م نه کردوه، نه بادا ئه و تیبینی و سه رنجانه م هه له یان تیکه وتبا که پیشتر بۆ دیارکردنی نیوان بابته کان ئه ستیره م له په راویز بۆ داناون و روون کردنه وم له باره یانه وه بۆ نووسیون.

ئه و پیسته ی بۆ ناو شوین دانراوه. سه ره تا ناوه رۆکه کهیم هه مووی له سه ر کارت تۆمار کردون، دواتر به گویره ی پیته کانی هیجا ریکم خستون. به رایب به ته ما بووم کۆمپیوتهر ژماره ی لاپه ره کانم بۆ دیار بکات. به لām له دوا جاردا، (خواو راستان) کارمه ندانی سه ر کۆمپیوتهر ئه نجامی کاره که یان به نیوه چلی به سه ر دادامه وه، بۆیه ناچار بووم جارێکی دیکه به سه ر په ره ی تریشه کاندای چوومه وه وه هه موو ئه و ناو شوینانه ی پیشووم له ناو کتیبه که دووباره ده ره یناوه ته وه ئه م جارهیان هه ره له سه ر کارت ژماره ی لاپه ره کانم له ته ک نووسیینه وه.

ئه و کاره شم زۆر به ساردییه وه ده کرد. چونکه یه که میان ئه و ماوه یه زۆر سه رقال بووم و دووه میشیان ده موست یه کیتی باوه رپیکراوم تووش بیت- دلسوژی ئه م کاره بیت و ئه ویش کتیبه که بخوینیته وه- چونکه ده میتکه ههستم کردوه:

۱- د. که مال شپوازیکی رینووس و نووسینی کوردی تاییه ت به خۆی هه بووه وه هیه، له هه ر شوینیکی خال یان کۆمایه ک لایبردیت، ته وای مانای رسته وه دهسته وازه که ی ده گۆریت.

۲- ئه وه نده ی من شاره زام و لیبی ئاگادارم د. که مال هه ر کاتیک بابته تیک بلاو ده کاته وه، دواتر داوا ده کا خۆی هه له بژیری تیدا بکات، بۆ به جیه یینانی ئه م چه زه شی، بیستومه هه تا رۆژی هه یینانیش چه ند کاتر می ره له چاپخانه ماوه ته وه و هه له بژیری نووسیینه کانی خۆی کردوه.

۳- ئه و بابته تانه ی له دوو تویتی ئه م کتیبه دایه به ره مه می نیوان سالانی ۱۹۸۹- ۲۰۰۰ بووه، دیاره له م ماوه یه شدا گۆرانکاریه کی زۆر به سه ر رینووسی کوردیدا هاتوه.

۴- ئه و رینووسانه ی ئیستا له ده زگا کانی بلاوکرده وه له کوردستان له سه ری ده رۆن، جیا یه له و رینووسه ی که تا وه کو ئیستاش بلاوکراره کانی به غدا و شوینیان دیکه له سه ری ده رۆن.

له بهر ئه م هۆبانه وه هی دیکه ش هه ولم داوه بابته کانی نیو ئه م کتیبه وه کوخۆی رینووس بکرتینه وه، به لām وا پیته ده چیت تا کۆتایی له م کاره مدا ئه م خۆزگه یه م به ری نه گرتب، بۆیه دوا ی ئه وه ی ئه و براده ره م ده ستنیشان کرد که به چه زو ئاره زوی خۆی کتیبه که بخوینیته وه که ئه ویش کاک (ئازاد عوبید) بوو. په ره ی تریشه کانم بۆ برده ماله وه، دوا ی هه فته یه ک که بۆی هیتامه وه دیار بوو کۆشیک هه له ی چاپی چنیبووه وه، هه لبه ت چه زم نه ده کرد ئه م هه موو هه لانه بیه مه وه ده زگا که ی چاپ و داوای دووباره راکیشانه وه ی تریشه کان بکه مه وه، ئه وه شیان زیاتر له بهر ئه وه بوو گله یی به رایب و دوا یی له خۆم دوور بخرمه وه، چونکه سه رباری کاری هه له بژیره کانی ده زگا که خۆبشم هه له بژیریم تیدا کردبوو. به لām له بهر فانووس و له مپه. بۆیه وشه ی وه کو (نازیم) ببوه (نازیم) و (ئه فسه ر) ببوه (ئه فسه ر)... هتد

چاکترین چه ل بۆ من ئه وه بوو به شینه یی و به یی دهنگی هه موو تریشه کانی کتیبه که بیه مه لای (زاده) ی هونه رمه ندی رۆژنامه نووس. ئه ویش دوا ی ئه وه ی دوو هه فته لای خۆی گلی دایه وه، دیار بوو ۸۰٪ ئه و هه لانه ی لاپه ره بوو که خۆم مه بهستم بوو، چونکه کاک (ئازاد) یش هه ندیک وشه ی به هه له دانابوو که له ئه سلی بابته ته که دا هه روا بووه، هه ر بۆ وینه ئه و پیتی وابوو (هیتوهر) ی د. که مال ده یی (هیتور) بیت، ئه وانه ی دیکه ش که هه له ی هونه ری زه ق بوون دووباره تریشه کانا م راکیشاوه ته وه.

لیره دا ده مه وی ئه وه بلیم ئیستا ده بیته کارێکی عه یب یان سه یرو سه مه ره ئه گه ر

کتیبیک له کوردستان بلاو کرابیتته وه ههله ی چاپی تیدا نه بیته. بویه لیته دا خوزگه ده خوازم، ههله کانی ناو ئه م کتیبه هه ر ئه وانه بن که (واو) ده کان ئه گهر له وئ (تاقانه) بیت لیته (جمکه)، یان وشه ی (عیراق) (٧) ی سه ر یایه که ی زیاده و د. که مال پیی ناخوشه بوی دابنریت یان (ل) ی ناوی وه کو (مووسل و سلیمان و سلیمانی) قهله و نه کرابیت دیاره ئه وش، وه کو له پیشه وه گوتومه، له ئه نجامی روونوس کردنه وه ی بابه ته کان و کاری پیتچنین و ههله چنیه وه وای لیها تووه. ههیشه لای ئیمه (کورد و کوردستان) و دهسته واژه لیکدرا وه کان و ده نووسی (واو) هکه ی نیوانیان بچیتته ته ک (کوردستان).

خوا ره حمان پی بکاو رایه جیا وازه کان زووتر لیک نزیک بکاته وه. خوازیارم ولات هه ر ئاوه دان و کوردستانیش پر له ئاشتی بیت.

عه بدوللا زهنگه نه

٢٠٠١/٥/٣